

МАХАМБЕТ - БАТЫР, АҚЫН, КҮЙШІ

*Құлмағамбетова Диана
Тарих және өнер факультеті,
музыкалық білім мамандығының
3-курс студенті
Ақбұжырова С.Ж. ҚМПИ,
өнер кафедрасының концертмейстері*

Халқымыздың рухани қазынасынан жарқырап мәңгі орын алған ұлы тұлғалардың бірі Махамбет Өтемісұлы(1804-1846).Жалынды ақын,намысшыл ержүрек жауынгер өзінің қысқа да жарық отты өмірін жан тәнімен халқына арнап,еркіндік идеясы мен әділеттілікті ұран етіп,найза ұшын,қалам құдыретін шебер ұштастырды. Махамбет көшпелілер өркениетінің осынау жарық дүниемен шарқырап тұрып қоштасқан соңғы үні. Жалына қол тигізбейтін көшпелілердің қыл сағағын тағдыр тұзағы қылқындырған сәтте асау рухы Махамбет болып тұяқ серпігендей. Қазақты ұлт ретінде даралап, тарих сахнасына шығарған көшпелілер мәдениетінің буырқанып келіп жартасты соққан ақжал толқыны Махамбет тәрізді. Егер, Қазақ халқының рухани үрдісін кең аяда тарихи құбылыс ретінде елестетер болсақ, онда Көне Түркі ескерткіштерінен Қорқыт пен Асанқайғыдан бастап, Шалкиіз бен Қазтуған, Ақтамбердіге дейін жалғасып, ақыр аяғында Махамбетке келіп тірелетін жорық жырауларының бір-бірімен ғасырлар ойнауынан сабақтасқан жалынды үнін анық естуге болады. Махамбет – жорық жырауы. Сол Ұлы бабаларының дәстүрін жалғастырған, рухын сөзімен емес ерлік ісімен көрсеткен батыр-жырау. Ауыз әдебиетінің тереңінен сусындаған, өзінің бойына халықтық дәстүрді терең сіңірген Махамбет Өтемісұлы Исатай Тайманұлы бастаған халық көтерілісінде маңызды рөл атқарды, ол өзінің өлеңдері арқылы халықты патша өкіметі мен хандардың езгісіне қарсы күреске шақырды. Махамбеттің өлеңдері бостандық пен әділдікті, халық көсемдерінің батырлығын қалың халық бұқарасына паш ету мақсатында жазылды.

Махамбет – ғасырдан-ғасырға жалғаса беретін, уақыт өткен сайын қын түбінде жатпас алмас қылыштай жарқырай беретін тұғырлы тұлға. Махамбетті білмейтін қазақ жоқ. Бірақ, бұл оның адами болмысы мен айбалта-жырын көзге елестетіп, тілге оралтумен шектелмейді. Бейбіт заманда өмір сүріп жатырмыз десек те, Махамбеттің жүрегін кескілеген намыс пен күрескерлік бізге қазір де қажет. Өйткені, арын таптатқан, рухын төмендеткен елдің болашағы бұлыңғыр. Әбіш Кекілбаев Махамбет туралы жазған «Шандоз» атты еңбегінде оның «табиғаттан қалаған уақытында табыла бермейтін асылдай аса сирек кездесетін құбылыс» екендігін айта келіп: «Ондай құбылыс тек қазақ түгіл, барша адамзаттың ғұмырында да көп кездесе бермеген. Махамбет - кәдімгі он екі жілік, бір мығым жұмырбасты пенденің ертегідегідей аңызға айналуының, тек ертегіде ғана кездесетін ғажайып ерлердің қайтадан шындыққа айналуының таптырмас бір мысалы», - деп жазған еді. Ал, Махамбеттің ақындығының ерекшелігі оның ақындығы күрескерлікке ойшылдық және философиялық сипат берді, оның үстіне Махамбет - мықты психолог ақын. Ақын өлеңдерінің негізгі тақырыбы — теңдік пен бостандық, әділдік үшін күрес, қанаушы отаршылдық жүйеге қарсылық болып келеді де әрқашан жігерлі асып-тасып жатқан асқақ рухпен көмкеріледі, оған көне дәстүр бойынша философиялық терең толғамдар, пайымдаулар сабақтасып отырады.

Оның өлеңдері көтерілісшілер үшін бір жұтым ауа сияқты қызмет етті.Махамбет өлеңдерінің бір сыпырасы балалар мен үлкендерге бірдей ортақ мұра. Ерлікті дәріптейтін шығармаларды көп.Біз келешек ұрпаққа әрқашан патриоттық күш-қайрат беретін, өздерін жігерлендіре түсіру үшін осындай батыр аталарымыздың болғанын ұмыттырмауымыз керек.Қазіргі таңда біздің патриоттарымыздың еліне деген сүйіспеншілігін арттырып, патриоттық идеяға баулысын десек оларға Махамбет атамыздың өлеңдерін,шығармаларын бойларына сіңірту керек.Махамбеттің « Ереуіл атқа ер салмай », «Тарланым», « Махамбеттің

Баймағамбет сұлтанға айтқан сөзі», « Ерлердің ісі бітер ме?», « Қызғыш құс» деген өлеңдері балалардың ойына қозғау салатын, патриоттық рух беретін, оң мен солын танытатын тәрбиелік күші басым.

Ер Махамбеттің өршіл өлеңдері өскелең ұрпақ үшін әке қанымен, ана сүтімен бойға дарыған рух күшіндей әсер етеді. Қазақ әдебиетінің Мұхтар Әуезовтей дарабозының төл шәкірті атанған сөз зергері Зейнолла Қабдоловтың «Махамбет деген ардақты, әрі аяулы есімнің өзі – өмірдегі қасіреттің синонимі, өнердегі қасиеттің символы», -деп алдаспан жырымен ел рухын оятқан ақын туралы толғануы да сол себептен.

Махамбет ақынға арнап жазылған көптеген шығармалар бар: алдымен қазақ поэзиясындағы Ы.Шөрековтің «Исатай-Махамбет» дастаны, Ж.Молдағалиевтің «Кек», Ж.Нәжімеденовтің «Жаңғырық», Ә.Кекілбаевтың «Махамбет», М.Шахановтың «Нарынкұм трагедиясы», Ф.Оңғарсынованың «Алмас қылыш немесе Махамбетпен қалай кездестім», М.Неталиевтің «Арыстан еді-ау Исатай» поэмалары, Қ.Бекқожиннің «Махамбет қабірінің басындағы тебіреніс» атты толғауы. Қазақ әдебиетінің барлық жанрларында арынды ақын, алдаспан жырдың дарабозы әрі батыр, әрі ту ұстаған қолбасшы Махамбет Өтемісұлы туралы шығармалар аз жазылған жоқ. Сонау ақын Ығылман Шөрековтен бастап бүгінгі суреткер қаламгер Зейнолла Қабдоловқа дейінгі қалам ұстаған дарындардың барлығы бұл қасиетті тақырыпқа ат басын бұрмай өте алмаған. Бұл туындылар Махамбеттің күрделі тұлғасын көркемдік тұрғыдан жинақтауда, сол тұстағы қазақ басына түскен бодандық, патшалық Ресей империясының қазақ даласында жүргізген отарлау саясатының қанқұйлы көрінісі, сонымен бірге ел ішіндегі, ағайын арасындағы зұлымдық пен сатқындық үстемдік құрған заман шындығын шынайы жеткізуде жазылған туындылар. Заманымыздың дүлділ композиторы ұлы Нұрғиса Тілендиевтің Махамбет атты драматизмге толы миниятюралық симфониясында өршіл ақынның текті бейнесі, қайрат жігері, отты поэзиясы асқар шеберлікпен көрсетілген.

Махамбет көптеген әндердің, толғау термелердің авторы, жүрген ортасында талантты күйші сазгер, әрі шебер орындаушы ретінде танылған. Отты поэзия сияқты терең әрі қайсар рухтың жалынды лебін, батырлық екпінің баяндайды. Оның күйлері өзінің өмірі мен және поэзиясымен біртұтас болып келеді. Олар: «Шіртерлі терезе», «Жұмыр қылыш», «Қайран-Нарым», «Өкініш», «Исатайдың Ақтабаны- ай» жарық күйлері. Жауынгер ақынның өзінен кейін қалдырған рухани мұрасын сақтауда және күйші маман ретінде зерттеулерде ерекше үлес қосқан халқымыздың белгілі мәдениет қайраткері, күйші ұстаз Қ.Ахмедияров болды. Махамбет бейнесімен поэзиясының құдыретін халқымыздың ұлы күйшісі Құрманғазының «кішкентай», «жалын», «көбік шашқан» күйлері арқылы суреттейді.

Ұлы даланың ержүрек батыры, семсер ақыны Махамбет Өтемісұлының туғанына биыл - 210 жыл. Махамбеттің асыл жырлары мен дауылпаз күйлерін кеңінен насихаттау мақсатында аудандық білім беруді үйлестіру орталығының ұйымдастыруымен Республикамыздың әр облыстарындағы орта мектептерінде «Махамбет оқулары» өтеді. Қазақ халқының дауылпаз жыршысы Махамбет өлеңдерін жаттауды насихаттау, жас ұрпақты өршіл ақын мұрасын терең игеріп, танымдық мәнін меңгеруге талпындыру. Махамбет поэзиясына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, жас буынның тарихи танымдарын, азаматтыққа бағдарланған дүниетанымдары мен сана - сезімдерін, өмірлік айқындамаларын қалыптастыру - сайыстары да өтеді. Мысалы: «Мен — Өтемістің баласы Махамбет атты батырмын!». Махамбет шығармаларын жатқа оқу конкурсы.), «Ұлы арман». Махамбеттің күйлерін орындаушылардың конкурсы, «Тартынбай сөйлер асылмын...» жас дарындар конкурсы (өз шығармаларын орындау: өлеңдер, әндер, музыкалық шығармалар). Сонымен қатар Республикамыздағы көптеген оркестрлер Махамбеттің күйлерін тартып, әр елге сайыстарға барып Лауреат атанып жүргені біз үшін мәртебе. Жоғарыда аталған кезеңдер бойынша әр аудан, облыс мектептерінде сайыстар өткізіледі. Осылайша, Махамбет жырларының айбынымен қанаттанып, күмбір күйімен шабыттанған оқушылардың елжандылық сезімі, өнерге құштарлығы көрермендерді тәнті етті. Еркін елдің ертеңіне

баланған өскелең ұрпақтың барлығында дерлік осындай елжандылық қасиет қалыптасса, қазақ елінің болашағы жарқын болары даусыз.

Махамбет аңсаған азаттыққа қол жеткізген халқымыз үшін енді ақын мұрат еткен азат ойдың биігіне ұмтылу, шынайы демократиялық қоғам орнату парызымыз. Махамбет – ғасырдан-ғасырға жалғаса беретін, уақыт өткен сайын қын түбінде жатпас алмас қылыштай жарқырай беретін тұғырлы тұлға. Махамбетті білмейтін қазақ жоқ. Бірақ, бұл оның адами болмысы мен айбалта-жырын көзге елестетіп, тілге оралтумен шектелмейді. Бейбіт заманда өмір сүріп жатырмыз десек те, Махамбеттің жүрегін кескілеген намыс пен күрескерлік бізге қазір де қажет. Өйткені, арын таптатқан, рухын төмендеткен елдің болашағы бұлыңғыр.

Махамбет ұлттық тұлға оның батырлығын ақындығын күйшілігін азаттық жолындағы күрескерлігін болашақ ұрпақтың санасына сіңетіндей етіп дәріптеу керек. Махамбет сияқты батыр да ақын бабаларымызды ешқашан жадымыздан шығармауымыз керек. Махамбет сияқты батыр атларымызды мақтаныш етіп, басқа елдерге осындай бабаларымыз болғанын жариялау біздің парымыз. Біздің болашағымыз үшін күрескен Махамбет атамыздың рухына басымды иіп, еліміз үшін күрескені үшін елімізді одан әрі көркейту керек. Батыр бабаларымыздың аңсаған арманы еліміздің азаттығын алу болған еді, соны жадымыздан шығармай, әрқашан мақтан тұтып, болашақ та елімізді көркейтуіміз бізге парыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Махамбет Өтемісұлының өмірі мен қызметі туралы қысқаша очерк.
2. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедия-Алматы: «Арыс» баспасы 2002ж
3. «Тарихи тұлғалар» кітабы.
4. Қазақстан тарихы. очерктер- Алматы. 1994ж
5. SZH.KZ сұрақ жауап сайты. www.atr.kz.
6. «Қазақстан ұлттық энциклопедия» / бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

*Надимов Б.А.- Ы.Алтынсарин ат.
Арқалық мемлекеттік педагогикалық
институтының студенті
Сафарғалиева Г.Н. – ғылыми жетекші,
дене мәдениеті және спорт кафедрасының
аға оқытушысы*

«Халық пен халықты теңестіретін - білім» - деп қазақтың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов айтқандай, білім бәсекесіне бейім шәкірт тәрбиелеу – біздің мақсатымыз. Сондықтанда жаңа жаңалықтардан қалмай жаңалық жаршысы болуымыз керек. Бұл мақсаттарға жету үшін мұғалімнің ізденісі, жаңа тәжірибе, жаңа технологиялар қолдану қажеттілігі туындайды. Инновациялық технологияларды қолдана отырып оқыту - таным әрекетін ұйымдастырудың ұтымды формасы. Мақсаты – оқу үрдісінің өнімділігін арттыру. Инновациялық технологияны қолдану: оқып үйрену, меңгеру, өмірге ендіру, дамыту кезеңдері арқылы іске асады. Инновациялық оқыту білімді тереңдетумен қатар, оқушыны оқу әрекетіне жетелеп, олардың оқуға деген ынтасын оятады.

Инновациялық оқыту білімді тереңдетумен қатар, оқушыны оқу әрекетіне жетелеп, олардың оқуға деген ынтасын оятады.